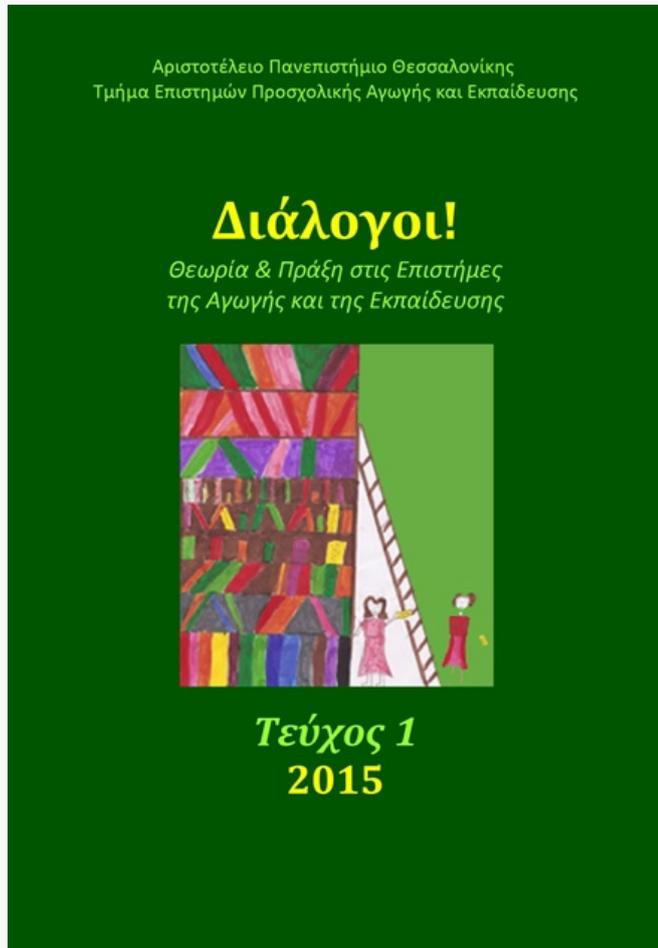

Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης

Τόμ. 1 (2015)

Νοτιοανατολικό Δίκτυ Προστασίας (Southeast Safe Net/SESN) : Έρευνα – δράση για την πρόληψη της εμπορίας παιδιών και την προστασία ασυνόδευτων ανηλίκων μεταναστών και προσφύγων

Korina Hatzinikolaou

doi: [10.12681/dial.8884](https://doi.org/10.12681/dial.8884)

Copyright © 2016, Korina Hatzinikolaou

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Hatzinikolaou, K. (2016). Νοτιοανατολικό Δίκτυ Προστασίας (Southeast Safe Net/SESN) : Έρευνα – δράση για την πρόληψη της εμπορίας παιδιών και την προστασία ασυνόδευτων ανηλίκων μεταναστών και προσφύγων. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 1, 130–139. <https://doi.org/10.12681/dial.8884>

Νοτιοανατολικό Δίκτυ Προστασίας (Southeast Safe Net/SESN): Έρευνα – δράση για την πρόληψη της εμπορίας παιδιών και την προστασία ασυνόδευτων ανηλίκων μεταναστών και προσφύγων

Κορίνα Χατζηνικολάου

Α.Π.Θ.

Περίληψη

Το παρόν άρθρο παρουσιάζει την έρευνα-δράση με τίτλο «Νοτιοανατολικό Δίκτυ Προστασίας: Πρόληψη της εμπορίας παιδιών και προστασία ασυνόδευτων ανηλίκων στα ελληνοτουρκικά σύνορα», η οποία χρηματοδοτείται από τη Γενική Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων της Ε.Ε. στα πλαίσια του χρηματοδοτικού προγράμματος ISEC. Το πρόγραμμα θεραπεύει ένα ιδιαίτερα επίκαιρο θέμα, όπως είναι η προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων μεταναστών και προσφύγων από την εμπορία ανθρώπων. Προκειμένου να επιτευχθεί ο κεντρικός στόχος του προγράμματος, αναπτύχθηκαν και εφαρμόστηκαν δραστηριότητες στους εξής τρεις άξονες εργασίας: α) προώθηση του συντονισμού, της συνεργασίας και της αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ κρατικών φορέων, ΜΚΟ και διεθνών οργανισμών αρμόδιων για την πρόληψη της εμπορίας ανθρώπων και την προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων στην Ελλάδα, β) ανασκόπηση βέλτιστων πρακτικών για την πρόληψη της εμπορίας ανηλίκων στο Ευρωπαϊκό και στο διεθνή χώρο, ανάπτυξη δύο εργαλείων για την πρόληψη της εμπορίας ανηλίκων και εκπαίδευση επαγγελματιών στην εφαρμογή των εργαλείων αυτών, και γ) ανάπτυξη ενός πιλοτικού προγράμματος ενδυνάμωσης και υποστήριξης ασυνόδευτων ανηλίκων μεταναστών και προσφύγων που διαμένουν σε στέγες φιλοξενίας για ασυνόδευτους ανήλικους στην Ελλάδα. Οι προαναφερθείσες δραστηριότητες περιγράφονται και συζητούνται αναλυτικά στο άρθρο, ενώ διατυπώνονται και τα σχέδια για τη βιωσιμότητα του προγράμματος.

Λέξεις-κλειδιά: Ασυνόδευτοι ανήλικοι, εμπορία ανθρώπων, έρευνα-δράση.

Abstract

This article presents the action-research project entitled “Southeast Safe Net: Preventing child trafficking and protecting unaccompanied minors in Greek-Turkish Borders”, funded by the E.U.’s General Directorate of Home Affairs in the context of the ISEC funding programme. The project addresses a particularly hot topic, that is, the protection of unaccompanied migrant and refugee minors from trafficking in human beings. In order to achieve the scope of the project, a series of activities was planned and implemented in the context of the following three working axes: a) promote the coordination, collaboration and mutual understating between public and private sector, NGOs and International Organizations, which are responsible for

the prevention of trafficking in human beings and/or the protection of unaccompanied minors; b) review of best practices for the prevention of trafficking in human beings in Europe and worldwide, development of two tools to facilitate the prevention of child trafficking, and training of professionals on the application of those two tools; c) development and implementation of a pilot empowerment and support program for unaccompanied migrant and refugee minors residing in shelters for unaccompanied minors in Greece. The aforementioned activities are described and discussed in details, while the project's sustainability is also considered.

Keywords: Unaccompanied minors, trafficking in human beings, action-research.

Εισαγωγή

Η εμπορία ανθρώπων καταπατά παράφορα τα ανθρώπινα δικαιώματα, στερώντας από τα θύματά της την αξιοπρέπεια, και την αυτοπεποίθηση που τρέφεται από τη δυνατότητα του ατόμου να αποφασίζει το ίδιο για τη ζωή του. Εκατομμύρια άνθρωποι γίνονται ετησίως θύματα της εμπορίας ανθρώπων, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών είναι γυναίκες και παιδιά (United Nations Office on Drugs and Crime, 2009). Η εμπορία ανθρώπων είναι μία από τις πλέον επικερδείς παράνομες δραστηριότητες παγκοσμίως και υπολογίζεται ότι τα επόμενα δέκα χρόνια θα ξεπεράσει σε κέρδη ακόμα και την παράνομη αγοραπωλησία ναρκωτικών και όπλων (Schauer & Wheaton, 2006).

Η εμπορία ανθρώπων συνιστά, σύμφωνα με το άρθρο 3 του Πρωτοκόλλου των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη, την Καταστολή και την Τιμωρία της Εμπορίας Ανθρώπων, ιδίως των Γυναικών και των Παιδιών, που συμπληρώνει την Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών Κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος (Σύμβαση του Πατέρμο και τα 3 Πρωτόκολλά της, που κύρωσε η Ελλάδα συνολικά με το νόμο 3875/2010), μια διαδικασία που αποτελείται από το συνδυασμό τριών βασικών συστατικών: τις Πράξεις, τα Μέσα, και το Σκοπό. Έτσι, πιο συγκεκριμένα, ως εμπορία ανθρώπων ορίζεται στο άρθρο 3 του Πρωτοκόλλου του Πατέρμο: α) Η στρατολόγηση, μεταφορά, μετακίνηση, υπόθαλψη/παροχή καταλύματος ή παραλαβή/υποδοχή προσώπων (πράξεις), μέσω απειλής ή χρήσης βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, απαγωγής, παραπλάνησης, εξαπάτησης, κατάχρησης εξουσίας ή ευάλωτης θέσης ή παροχής/αποδοχής χρημάτων ή/και προνομίων για την εξασφάλιση της συγκατάθεσης ενός ατόμου που έχει τον έλεγχο επί ενός άλλου ατόμου (μέσα), με σκοπό την εκμετάλλευση. β) Η συγκατάθεση ενός θύματος εμπορίας ανθρώπων για την σκοπούμενη εκμετάλλευση, όπως αυτή ορίζεται στην υποπαράγραφο α) του ίδιου άρθρου δεν λαμβάνεται υπόψη στις περιπτώσεις όπου έχει χρησιμοποιηθεί οποιοδήποτε από τα μέσα που αναφέρονται στην υποπαράγραφο α). γ) Η στρατολόγηση, μεταφορά, μετακίνηση, υπόθαλψη/παροχή καταλύματος ή η υποδοχή/παραλαβή ενός ανηλίκου με σκοπό την εκμετάλλευσή του, θεωρείται ως εμπορία ανθρώπου ακόμη και αν δεν έχει χρησιμοποιηθεί κανένα από τα μέσα που περιγράφονται στην υποπαράγραφο α) του ίδιου άρθρου.

Κοινωνικοπολιτική πλαισίωση του βασικού στόχου του προγράμματος

Την τελευταία δεκαετία, το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων παρουσιάζει έντονα αυξητικές τάσεις και στην Ευρώπη. Εν πολλοίς, αυτό αποδίδεται στις ένοπλες συρράξεις που λαμβάνουν χώρα στην Αφρική (π.χ. Νιγηρία, Σομαλία, κ.α.) και στην Μέση Ανατολή (π.χ. Ιράκ, Συρία, κ.α.), στο μακροχρόνιο εμφύλιο πόλεμο που διεξάγεται στο Αφγανιστάν, στις δύσκολες κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές συνθήκες που χαρακτηρίζουν τα τελευταία χρόνια τα κράτη της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής (π.χ. Τυνησία, Αίγυπτος, Λιβύη), καθώς και στις δύσκολες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που αντιμετωπίζουν τα

χαμηλά και τα μεσαία κοινωνικά στρώματα χωρών της Ανατολικής Ευρώπης (π.χ. Ουκρανία) και χωρών ανατολικά της Ευρώπης (π.χ. Μολδαβία).

Εξάλλου, λόγω των προαναφερθέντων συνθηκών, από το 2008 έως και σήμερα, οι μεταναστευτικές και οι προσφυγικές ροές προς την Ευρώπη συνεχώς εντείνονται. Δυστυχώς, οργανωμένα κυκλώματα παράνομης διακίνησης ή/και εμπορίας ανθρώπων, αλλά και μεμονωμένα φυσικά πρόσωπα, εκμεταλλεύονται την ευαλωτότητα των μεταναστών και των προσφύγων και αναζητούν μεταξύ αυτών νέα θύματα. Μάλιστα, μεταξύ των μεταναστών και των προσφύγων που εισέρχονται στην Ευρώπη μέσω των Ελληνοτουρκικών συνόρων, είναι και πολλά παιδιά, τα οποία είτε είναι ασυνόδευτα, είτε συνοδεύονται από οικογένεια, συγγενείς ή φίλους και γνωστούς της οικογένειας. Η ανηλικότητα, αυτή καθαυτή, καθιστά τον πληθυσμό αυτόν ιδιαιτέρως ευάλωτο στην εκμετάλλευση από διακινητές και εμπόρους ανθρώπων.

Λαμβάνοντας υπόψη αυτά τα δεδομένα, και στηριζόμενη στην πολυετή εμπειρία του επιστημονικού προσωπικού της πάνω στην πρόληψη και στην καταπολέμηση της κακοποίησης και της παραμέλησης ανηλίκων, η Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού (ΙΥΠ), συντόνισε και εφάρμοσε το πρόγραμμα «Νοτιοανατολικό Δίκτυο Προστασίας: Πρόληψη της εμπορίας παιδιών και προστασία ασυνόδευτων ανηλίκων στα ελληνοτουρκικά σύνορα» (Τίτλος προγράμματος στα Αγγλικά: "Southeast Safe Net: Preventing child trafficking and protecting unaccompanied minors in Greek-Turkish Borders - SESN"). Το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε από τη Γενική Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων της Ε.Ε. στα πλαίσια του χρηματοδοτικού προγράμματος ISEC, και ξεκίνησε στα τέλη του 2013. Συνεργάτης του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού στο σχεδιασμό και την εφαρμογή του προγράμματος αυτού ήταν το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Στόχος και άξονες εργασίες του προγράμματος SESN

Ο βασικός στόχος του εν λόγω προγράμματος είναι η πρόληψη της εμπορίας ανηλίκων και η προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων που εισέρχονται στην Ελλάδα μέσω των ελληνοτουρκικών συνόρων. Προκειμένου να επιτευχθεί ο βασικός στόχος, σχεδιάστηκαν τρεις άξονες εργασίας: α) η προώθηση του συντονισμού, της συνεργασίας και της αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ κρατικών φορέων, ΜΚΟ και διεθνών οργανισμών αρμόδιων για την πρόληψη της εμπορίας ανθρώπων και την προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων στην Ελλάδα, β) η ανασκόπηση βέλτιστων πρακτικών για την πρόληψη της εμπορίας ανηλίκων στο Ευρωπαϊκό και στο διεθνή χώρο, η ανάπτυξη δύο εργαλείων για την πρόληψη της εμπορίας ανηλίκων και, άρα, την προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων μεταναστών και προσφύγων που εισέρχονται στην Ελλάδα μέσω του ελληνοτουρκικών συνόρων, και η εκπαίδευση επαγγελματιών στην εφαρμογή των εργαλείων αυτών, και γ) η ανάπτυξη ενός πιλοτικού προγράμματος ενδυνάμωσης και υποστήριξης ασυνόδευτων ανηλίκων μεταναστών και προσφύγων που διαμένουν σε στέγες φιλοξενίας για ασυνόδευτους ανήλικους στην Ελλάδα. Το πιλοτικό πρόγραμμα βασίστηκε σε αρχές του Κοινωνικού Θεάτρου και της Ψυχολογίας, και είχε ως κεντρικό άξονα εργασίας την υποστήριξη της ανάπτυξης στρατηγικών αυτοπροστασίας από τους ασυνόδευτους ανήλικους απέναντι σε κινδύνους όπως η παράτυπη διακίνηση ή/και η εμπορία ανθρώπων. Παρακάτω, δίνονται περισσότερες λεπτομέρειες για τους τρεις άξονες εργασίας του προγράμματος SESN.

Συντονισμός και συνεργασία φορέων για την πρόληψη της εμπορίας ανήλικων και την προστασία των ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων

Ο αρχικός σχεδιασμός του προγράμματος SESN περιλάμβανε τη λήψη πρωτοβουλιών από την πλευρά της Διεύθυνσης Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού που θα προωθούσαν το συντονισμό μεταξύ κρατικών φορέων, ΜΚΟ και διεθνών οργανισμών, έτσι ώστε η πρόληψη της εμπορίας ανήλικων από τη μια, και η προστασία των ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων που εισέρχονταν στην Ελλάδα μέσω των ελληνοτουρκικών συνόρων από την άλλη, να καταστούν πιο αποτελεσματικές. Πιο συγκεκριμένα, σκοποί του προγράμματος ήταν:

- Να δημιουργήσει ένα Δίκτυο αποτελούμενο από δημόσιες νομικές υπηρεσίες και υπηρεσίες προστασίας των παιδιών, ΜΚΟ που παρέχουν υπηρεσίες σε ασυνόδευτους ανήλικους μετανάστες και πρόσφυγες, καθώς και ιδιωτικές εταιρείες μεταφοράς, το οποίο θα λειτουργούσε ως δίκτυο προστασίας για ανήλικα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή για ανήλικους που παρουσίαζαν αυξημένη επικινδυνότητα να πέσουν θύματα εμπορίας ανθρώπων.
- Να υποστηρίξει και να συντονίσει τη δημιουργία ενός πρωτοκόλλου συνεργασίας μεταξύ των ανωτέρω φορέων, που θα ενεργοποιείται σε περιπτώσεις ανίχνευσης ανήλικων θυμάτων εμπορίας ανθρώπων, ανήλικων πιθανών θυμάτων εμπορίας ανθρώπων, και ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων που εντοπίζονται να περνούν παράτυπα τα ελληνοτουρκικά σύνορα και οι οποίοι βρίσκονται σε κίνδυνο να γίνουν θύματα της εμπορίας ανθρώπων.

Για τη δημιουργία του Δικτύου, η επιστημονική ομάδα του προγράμματος σύναψε κατ' αρχήν συνεργασία με το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το Υπουργείο Εξωτερικών, το Υπουργείο Υγείας, το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, και το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας. Επίσης, στα πλαίσια του προγράμματος η επιστημονική ομάδα συνεργάστηκε με Μη-Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.) που αναπτύσσουν δράσεις για την προστασία των ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων.

Όμως, τον Οκτώβριο του 2013, η Ελλάδα υιοθέτησε την Ευρωπαϊκή Οδηγία για δημιουργία συντονιστικού φορέα των εθνικών δράσεων για την εξάλειψη του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων, θεσμοθετώντας το Γραφείο του Εθνικού Εισηγητή για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, το οποίο υπάχθηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών. Μιας και ο βασικός στόχος του Εθνικού Εισηγητή για θέματα καταπολέμησης της εμπορίας ανθρώπων ορίστηκε να είναι ο συντονισμός των εθνικών δράσεων για την εξάλειψη του φαινομένου αυτού, καθώς και η υποστήριξη της ανάπτυξης και εφαρμογής ενός Εθνικού Συστήματος Αναφοράς για την εμπορία ανθρώπων, οι δράσεις του προγράμματος που είχαν ως στόχο την προώθηση του συντονισμού και της συνεργασίας μεταξύ φορέων παρουσιάστηκαν στον, και συζητήθηκαν με τον Εθνικό Εισηγητή, κ. Ηρακλή Μοσκόφ και το επιτελείο του. Η συνεργασία με τον Εθνικό Εισηγητή υπήρξε ιδιαιτέρως δημιουργική, και έτσι οι στόχοι του προγράμματος ευθυγραμμίστηκαν με την Εθνική στρατηγική για την πρόληψη και καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων. Η επιστημονική ομάδα του προγράμματος SESN από τούδε συμμετείχε στις τακτικές συναντήσεις που διοργάνωνε ο Εθνικός εισηγητής προκειμένου να σχεδιαστεί ο χάρτης συνεργασίας μεταξύ κρατικών και φορέων της κοινωνίας των πολιτών με σκοπό την πρόληψη και καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων,

και να σχεδιαστεί και να υλοποιηθεί ο Εθνικός Μηχανισμός Αναφοράς για την εμπορία ανθρώπων. Ο τελευταίος είναι πλέον έτοιμος και αναμένεται να τεθεί σε εφαρμογή εντός του τρέχοντος έτους με αρμόδιο συντονιστικό φορέα το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ).

Σε ό,τι αφορά στην προώθηση της συνεργασίας μεταξύ φορέων για την προστασία των ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων, η επιστημονική ομάδα της Διεύθυνσης Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας του ΙΥΠ συνεργάστηκε στενά με το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, με την Υπηρεσία των Κέντρων Πρώτης Υποδοχής, το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, το Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό και τις ΜΚΟ Νόστος, Άρσις και Πράξις. Έτσι, χαρτογραφήθηκε το δίκτυο των φορέων που δύνανται να παρέχουν προστασία και υποστήριξη στους ασυνόδευτους ανήλικους μετανάστες και πρόσφυγες, ενώ εκπρόσωποι των προαναφερθέντων φορέων είχαν την ευκαιρία να συνομιλήσουν και ανταλλάξουν εμπειρίες και απόψεις σχετικά με το πεδίο αυτό, στο πλαίσιο μιας σειράς συναντήσεων που διοργάνωσε η επιστημονική ομάδα του SESN.

Ανάπτυξη εργαλείων για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανηλίκων

Στα πλαίσια του προγράμματος SESN, είχε προγραμματιστεί η δημιουργία δύο εργαλείων που θα προωθούσαν την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανηλίκων στην Ελλάδα: α) ένα εργαλείο που θα υποστήριζε την ανίχνευση ανήλικων θυμάτων εμπορίας ανθρώπων μεταξύ των ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων από τους επαγγελματίες «πρώτης γραμμής», και β) μία βάση δεδομένων για τους ασυνόδευτους ανήλικους μετανάστες και πρόσφυγες που εισέρχονται στην Ελλάδα μέσω των ελληνοτουρκικών συνόρων, η οποία θα «ακολουθούσε» το παιδί και τις ανάγκες του σε παροχές υγείας, πρόνοιας, εκπαίδευσης, προστασίας, διαμονής, κτλ. καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του στην Ελλάδα.

Οδηγός για την ανίχνευση ανήλικων θυμάτων εμπορίας ανθρώπων

Ως πρώτο βήμα στη δημιουργία του Οδηγού ανίχνευσης ανήλικων θυμάτων εμπορίας ανθρώπων, διενεργήθηκε μία λεπτομερής και συστηματική ανασκόπηση της δημοσιευμένης (σε επιστημονικά περιοδικά και στο διαδίκτυο) βιβλιογραφίας, προκειμένου να εντοπιστούν εργαλεία ανίχνευσης θυμάτων εμπορίας ανθρώπων που χρησιμοποιούνται διεθνώς από επαγγελματίες διαφόρων ειδικοτήτων (π.χ. Σώματα Ασφαλείας, Επαγγελματίες Υγείας, Ψυχολόγοι, Κοινωνικοί Λειτουργοί, κτλ.) και σε διαφορετικά πλαίσια εργασίας (π.χ. Φύλαξη συνόρων, Κέντρα Πρώτης Υποδοχής, Υπηρεσίες Ασύλου, κτλ.). Η ανασκόπηση έδειξε ότι πολλοί διεθνείς οργανισμοί έχουν αναπτύξει εργαλεία για την ανίχνευση θυμάτων εμπορίας ανθρώπων (Expertise France, 2013· International Labour Office [ILO], 2009· United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2008), αλλά ελάχιστα είναι τα εργαλεία που έχουν εφαρμοστεί πιλοτικά και έχουν συλλεχθεί δεδομένα από την πιλοτική εφαρμογή τους (π.χ. London safeguarding children board, 2011a), και που προβλέπουν διαδικασίες χορήγησης και παρέχουν ενδείξεις για πιθανή εμπορία ανθρώπων προσαρμοσμένες ειδικά για ανήλικους (π.χ. IOM, 2006· London safeguarding children board, 2011b). Όμως, ακόμα και τα εργαλεία που περιλαμβάνουν λίστα ενδείξεων εμπορίας ανθρώπων ειδικά προσαρμοσμένη για ανήλικους, δεν προβλέπουν διαφορετικές ενδείξεις για ανήλικους διαφορετικών ηλικιακών ομάδων.

Έτσι, βάσει των αποτελεσμάτων της βιβλιογραφικής ανασκόπησης και μετά από διαβουλεύσεις με εμπειρογνώμονες διαφόρων ειδικοτήτων, η ερευνητική ομάδα του προγράμματος αποφάσισε να χρησιμοποιήσει ως βάση για τη δημιουργία του εργαλείου ανίχνευσης ανήλικων θυμάτων εμπορίας ανθρώπων «SESN» το αγγλικό εργαλείο «*Risk assessment matrix for children who may have been trafficked*», που αναπτύχθηκε από το London Safeguarding Children Board (2011a), στο πλαίσιο του London Safeguarding Trafficked Children Toolkit. Το εργαλείο αυτό, ενώ περιλαμβάνει ενδείξεις εμπορίας ανθρώπων ειδικά προσαρμοσμένες για ανήλικους, δεν είναι αναπτυξιακά ευαίσθητο αφού δεν διαφοροποιεί τις ενδείξεις εμπορίας ανθρώπων για τις διαφορετικές ηλικιακές ομάδες ανηλίκων. Μάλιστα, κατά τη διάρκεια πιλοτικής εφαρμογής του εργαλείου που διενεργήθηκε στην Αγγλία για ένα διάστημα 14 μηνών, φάνηκε ότι το London Safeguarding Trafficked Children Toolkit δεν μπορούσε να αναγνωρίσει αποτελεσματικά πιθανά θύματα εμπορίας ανθρώπων κάτω των 10 ετών (London safeguarding children board, 2011a). Έτσι, προκειμένου να ικανοποιηθεί η ανάγκη για ένα πιο ευαίσθητο αναπτυξιακά εργαλείο ανίχνευσης ανήλικων θυμάτων εμπορίας ανθρώπων, η ερευνητική ομάδα του προγράμματος SESN συνέταξε και προσέθεσε σε αυτό έξι παραρτήματα εκ των οποίων τα δύο είναι ηλικιακά προσαρμοσμένα (Χατζηνικολάου, Γυφτοπούλου, Παππά, Ροϊνιώτη, & Νικολαΐδης, 2015). Πιο συγκεκριμένα, τα Παραρτήματα 1 (ενδείξεις σωματικής και σεξουαλικής κακοποίησης), 2 (ενδείξεις παραμέλησης) και 3 (ενδείξεις συναισθηματικής/ψυχολογικής κακοποίησης) αποτελούνται από ενδείξεις διαφορετικών μορφών κακοποίησης (Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού, 2015). Τα Παραρτήματα 4 (ενδείξεις για την παρουσία μετατραυματικής αγχώδους διαταραχής), 5 (ενδείξεις για την παρουσία διαταραχών/δυσκολιών στη συμπεριφορά) και 6 (ενδείξεις για την παρουσία συναισθηματικών διαταραχών/δυσκολιών) βασίζονται και κάνουν χρήση των κριτηρίων για την διάγνωση της μετατραυματικής αγχώδους διαταραχής, και των αγχωδών και συναισθηματικών διαταραχών όπως αυτά περιγράφονται στην 4η έκδοση του Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV-TR®) (American Psychiatric Association, 2000) αλλά και στο «Σύστημα Διαγνωστικής Ταξινόμησης Ψυχικής Υγείας και Αναπτυξιακών Διαταραχών της Βρεφικής και Νηπιακής Ηλικίας», DC: 0-3R (Zero to Three, 2014).

Το εργαλείο SESN δημιουργήθηκε κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να απευθύνεται στις ομάδες επαγγελματιών που διαχειρίζονται περιπτώσεις ανηλίκων υψηλού κινδύνου, όπως οι ασυνόδετοι ανήλικοι, οι παράτυποι μετανάστες, οι πρόσφυγες, και τα παιδιά που διαβιούν στο δρόμο. Οι ενδείξεις που περιλαμβάνει επιτρέπει στους επαγγελματίες να αξιολογήσουν το εάν ένας ανήλικος έχει υπάρξει ή είναι θύμα εμπορίας ανθρώπων.

Βάση δεδομένων ασυνόδετων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων

Όταν ξεκίνησε το πρόγραμμα SESN στα τέλη του 2013, η μόνη συστηματική καταγραφή ασυνόδετων ανήλικων διεξαγόταν από το ΕΚΚΑ, το οποίο όμως κατέγραφε μόνο εκείνους τους ασυνόδετους ανήλικους που έκαναν αίτημα για άσυλο. Λίγο αργότερα, το Κέντρο Πρώτης Υποδοχής στο Φυλάκιο Έβρου επίσης ξεκίνησε να καταγράφει ασυνόδετους ανήλικους, όπως έπραττε για όλους τους μετανάστες και πρόσφυγες που μεταφέρονταν εκεί μετά τον εντοπισμό τους στα σύνορα από τα Σώματα Ασφαλείας. Όμως, δεν μεταφέρονταν όλοι οι ασυνόδετοι ανήλικοι που εντοπιζόνταν στα σύνορα στο Κέντρο Πρώτης Υποδοχής στο Φυλάκιο Έβρου. Επίσης, οι ασυνόδετοι ανήλικοι δεν εντοπιζόνταν μονάχα σε νησιά όπου ενεργούσε κινητή μονάδα της Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, έτσι ώστε να καταγραφούν. Οι υπόλοιποι ασυνόδετοι ανήλικοι δεν καταγράφονταν συστηματικά σε καμιά βάση δεδομένων.

Έτσι, σε στενή συνεργασία με το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σχεδιάσαμε τη δημιουργία μιας βάσης δεδομένων που θα ήταν ικανή να φιλοξενήσει δεδομένα για το σύνολο των ασυνόδευτων ανήλικων που θα εισέρχονταν στην Ελλάδα από τα ελληνοτουρκικά σύνορα, και που θα τους ακολουθούσε καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής τους στην Ελλάδα. Η βάση αυτή θα συγκέντρωνε τα δημογραφικά στοιχεία του παιδιού, στοιχεία που θα αφορούσαν τις ανάγκες του σε υπηρεσίες υγείας, πρόνοιας και εκπαίδευσης, και το εάν υπήρχαν ανοιχτές νομικές υποθέσεις στο όνομά του. Κάθε φορά που το παιδί θα ερχόταν σε επαφή για τον οποιοδήποτε λόγο με κρατικό λειτουργό, η βάση θα ενημερωνόταν, και αυτό θα συνέβαινε καθ' όλη τη διάρκεια παραμονής του στην Ελλάδα.

Οι λόγοι για τους οποίους αποφασίσαμε να δημιουργήσουμε μια τέτοια βάση δεδομένων ήταν πολλοί. Επί παραδείγματι, δεν υπήρχαν επίσημα στατιστικά για τον αριθμό των ασυνόδευτων ανηλίκων που διέμεναν κάθε στιγμή στην Ελλάδα, ούτε γνωρίζαμε πόσο καιρό έμεναν, ούτε πού έμεναν, ούτε είχαμε γνώση της πορείας της κατάστασης της υγείας τους και της γενικότερης ανάπτυξής τους, των διαδικασιών ένταξης στην κοινότητα, κτλ. Επίσης, πολλοί ασυνόδευτοι ανήλικοι δεν καταγράφονταν σε καμιά επίσημη βάση δεδομένων, και έμεναν «αόρατοι» στις ελληνικές αρχές. Πολλά από τα παιδιά αυτά, στην ουσία, βρίσκονταν μόνα τους σε μια ξένη χώρα, χωρίς πόρους και χωρίς τη δυνατότητα να μιλήσουν την ελληνική γλώσσα προκειμένου να γίνουν κατανοητοί από τους επαγγελματίες. Άρα, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι τα παιδιά αυτά βρίσκονταν σε μια ιδιαιτέρως ευάλωτη κατάσταση, κατά την οποία θα μπορούσαν εύκολα να γίνουν θύματα διακινητών και εμπόρων ανθρώπων. Η καταγραφή τους σε μια βάση δεδομένων, και η παρακολούθηση της πορείας τους κατά τη διαμονή τους στην Ελλάδα, θα έδινε τη δυνατότητα στις Ελληνικές υπηρεσίες να προστατεύσουν καλύτερα τους ασυνόδευτους ανήλικους από αυτούς και άλλους πιθανούς κινδύνους.

Ο σχεδιασμός της βάσης είχε προβλέψει ότι τα στοιχεία των ασυνόδευτων ανήλικων θα συγκεντρώνονταν μέσω της συνεργασίας αρμόδιων υπηρεσιών των Υπουργείων Υγείας, Εργασίας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Προστασίας του Πολίτη, και Δικαιοσύνης. Επίσης, είχε προβλεφθεί συνεργασία με τους ξενώνες για ασυνόδευτους ανηλικούς μετανάστες και πρόσφυγες, κάποιους από τους οποίους διαχειρίζεται το ίδιο το κράτος, ενώ κάποιους άλλους τους διαχειρίζονται ΜΚΟ που ελέγχονται από το κράτος. Η κάθε αρμόδια Διεύθυνση των συνεργαζόμενων Υπουργείων, όπως επίσης και οι ΜΚΟ, θα είχαν συγκεκριμένο βαθμό πρόσβασης στη βάση δεδομένων. Ο βαθμός πρόσβασης της κάθε υπηρεσίας θα οριζόταν μετά από συνεργασία με την Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεομένων. Τέλος, είχε προβλεφθεί η βάση δεδομένων να είναι e-based, με αυξημένο επίπεδο ασφάλειας έτσι ώστε να διασφαλίζεται το απόρρητο των πληροφοριών.

Η βάση δεδομένων είναι ακόμα υπό κατασκευή και αναμένεται να ολοκληρωθεί τον Απρίλιο του 2016.

Πιλοτικό πρόγραμμα ενδυνάμωσης και υποστήριξης ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων

Από τον Οκτώβριο του 2014 έως τον Αύγουστο του 2015, εφαρμόστηκε το πιλοτικό πρόγραμμα ενδυνάμωσης και ψυχολογικής υποστήριξης ασυνόδευτων ανήλικων που διέμεναν σε ξενώνες σε τέσσερις περιοχές της Ελλάδας. Το πρόγραμμα αυτό ονομάστηκε «Η δική τους φωνή» (Their Voice Project), επειδή είχε ως στόχο να δώσει "φωνή" στους ασυνόδευτους ανήλικους να εκφράσουν τις ανάγκες τους και τις ανησυχίες τους και, επίσης, να τους δώσει την ευκαιρία να δουλέψουν πάνω σε θέματα που οι ίδιοι θεωρούν σημαντικά

για τη ζωή τους. Ένας απώτερος στόχος του προγράμματος ήταν να μειώσει το ποσοστό των ασυνόδευτων ανήλικων που το «έσκαγαν» από τους ανοιχτούς ξενώνες φιλοξενίας λίγες μόνο μέρες μετά την άφιξή τους. Θεωρήσαμε ότι η ευαισθητοποίηση των ανηλίκων στους κινδύνους που μπορεί να αντιμετωπίσουν φεύγοντας από τον ξενώνα, καθώς και η ενημέρωσή τους για τα δικαιώματα που θα είχαν αν έμεναν στον ξενώνα και πώς η άσκηση αυτών των δικαιωμάτων θα τους βοηθούσε να αποφασίσουν για τα επόμενα βήματα της ζωής τους, θα υποστήριζε την απόφασή τους να μην εκθέσουν τον εαυτό τους ξανά σε κίνδυνο φεύγοντας μόνοι τους για να συνεχίσουν το ταξίδι προς τη Βόρεια Ευρώπη.

Πέραν της θεματολογίας που έθεσαν οι ίδιοι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, η ερευνητική ομάδα δούλεψε με τον πληθυσμό αυτό τρία θέματα που συνδέονταν άμεσα με το σκοπό του προγράμματος SESN: i) να αναπτυχθούν οι ικανότητες αυτοπροστασίας των παιδιών απέναντι στις διάφορες μορφές βίας στις οποίες μπορεί να εκτεθούν αν φύγουν από τους ξενώνες, ii) να υποστηριχθεί ιδιαίτερα η ανάπτυξη, και η εξάσκηση μέσα στα πλαίσια του προγράμματος, στρατηγικών αυτοπροστασίας απέναντι σε δουλέμπορους και διακινητές, και iii) να ενημερωθούν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι για τα δικαιώματά τους βάσει της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Το πιλοτικό πρόγραμμα «Η δική τους φωνή» εφαρμόστηκε με τη μορφή εργαστηρίων, που διεξάγονταν σε αίθουσες των ξενώνων όπου διέμεναν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι. Τα εργαστήρια υιοθέτησαν τη συμμετοχική προσέγγιση και η μεθοδολογία τους βασίστηκε σε ένα συνδυασμό κοινωνικού θεάτρου, διαδραστικών δραματικών τεχνικών και ομάδων συζήτησης για ψυχολογική υποστήριξη των ανηλίκων. Τα εργαστήρια διευθύνονταν από δύο επιστημονικούς συνεργάτες: μία θεατρολόγο εξειδικευμένη στο κοινωνικό θέατρο και μια κλινική ψυχολόγο. Η συνεργασία με τους ασυνόδευτους ανήλικους που διέμεναν στον κάθε ξενώνα κατά τη χρονική στιγμή της διεξαγωγής του πιλοτικού προγράμματος άρχιζε με ένα βραχύ, διάρκειας τεσσάρων ημερών, εισαγωγικό εργαστήριο. Ακολουθούσε ένα εργαστήριο τριών εβδομάδων, όπου τα παιδιά είχαν την ευκαιρία με την καθοδήγηση των εμπυχωτών να δουλέψουν θέματα που τους απασχολούσαν και που αφορούσαν το μέλλον τους, αλλά και να εμβαθύνουν στη θεματολογία που «έφερναν» οι εμπυχωτές και που περιγράφηκε παραπάνω. Ο διαχωρισμός του προγράμματος σε ένα βραχύ εισαγωγικό σεμινάριο και σε μια πιο μακρόχρονη συνεργασία έγινε προκειμένου να απαντήσει στην πραγματικότητα του πληθυσμού αυτού, δεδομένου ότι πολλά παιδιά το «έσκαγαν» από το ξενώνα ήδη την πρώτη εβδομάδα. Με το εισαγωγικό σεμινάριο σκοπεύαμε να κινητοποιήσουμε τα παιδιά ώστε να παραμείνουν στον ξενώνα. Έτσι, με την ολοκλήρωση του εισαγωγικού σεμιναρίου, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που επιθυμούσαν να συνεχίσουν και στο μεγαλύτερης διάρκειας εργαστήριο το δήλωναν στους εμπυχωτές. Στο μεγαλύτερης διάρκειας εργαστήριο, πέραν της θεματολογίας που πραγματεύεται το πρόγραμμα SESN, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι επέλεξαν επίσης να δουλέψουν πάνω σε θέματα όπως η πολιτισμική και θρησκευτική τους ταυτότητα, το ταξίδι από τη χώρα καταγωγής στη χώρα προορισμού, η φυλάκιση από τις ελληνικές αρχές, και ο ρατσισμός.

Συνολικά, 142 ασυνόδευτοι ανήλικοι συμμετείχαν στο πιλοτικό πρόγραμμα «Η δική τους φωνή». Οι περισσότεροι ασυνόδευτοι ανήλικοι προέρχονταν από το Αφγανιστάν (105), ενώ η δεύτερη πιο πολυπληθής εθνικότητα ήταν τα παιδιά από το Πακιστάν (12), με τρίτη τη Συρία (9). Οχτώ παιδιά προέρχονταν από διάφορες χώρες της Βορείου και Κεντρικής Αφρικής. Παιδιά από την Παλαιστίνη, το Μπαγκλαντές, το Ιράκ, την Ακτή του Ελεφαντοστού επίσης συμμετείχαν. Έχουν συλλεγεί πολλά και πλούσια δεδομένα από τα εργαστήρια που διεξήχθησαν με τους ασυνόδευτους ανήλικους, τα οποία βρίσκονται στο στάδιο αξιολόγησης και ανάλυσης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, πάντως, έχουν στοιχεία που φαίνεται να καταδεικνύουν τη σύνδεση μεταξύ παράνομης διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων. Οι

εμπειρίες των ασυνόδευτων ανήλικων στις ελληνικές φυλακές επίσης κρίνονται ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσες, αφού θα ρίξουν φως σε μια πλευρά της ζωής των παιδιών αυτών στην Ελλάδα που δεν καλά γνωστή, και ίσως προσφέρουν και το έναυσμα για πολιτική συζήτηση σε ό,τι αφορά τη διαχείριση των ασυνόδευτων ανήλικων από τις κρατικές υπηρεσίες.

Επίλογος

Το πρόγραμμα SESN αναμένεται να ολοκληρώσει τις εργασίες του τον Απρίλιο του 2016 και τα πρώτα αποτελέσματα της ανάλυσης των δεδομένων που συλλέγησαν κατά τη διάρκεια του προγράμματος αναμένεται να κοινοποιηθούν την ίδια εκείνη περίοδο. Βέβαια, το Εργαλείο και ο Οδηγός ανίχνευσης ανήλικων θυμάτων εμπορίας ανθρώπων έχουν ήδη εκδοθεί και πολλοί επαγγελματίες της πρώτης γραμμής έχουν εκπαιδευθεί στην εφαρμογή τους. Και τα δύο διατίθενται χωρίς χρέωση, σε έντυπη μορφή, από τη Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού, ενώ υπάρχουν και σε ηλεκτρονική μορφή στην ιστοσελίδα του προγράμματος: <http://www.southeastsafenet.eu/>

Βιβλιογραφία

- American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed., text rev.). Washington, DC: Author.
- Expertise France. (2013). *Development of common guidelines and procedures on the identification of victims of trafficking in human beings – EuroTrafGuID Project (2011-2013)*. Retrieved from: <http://www.expertisefrance.fr/eng/Fonds-documentaire/Internet/Documents2/Expertise-France/Com-projets/EuroTrafGuID/English>
- Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού. (2015). *Πρωτόκολλο διερεύνησης, διάγνωσης και διαχείρισης κακοποίησης και παραμέλησης παιδιών*. Αθήνα: Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού.
- International Labour Office. (2009). *Operational indicators of trafficking in human beings. Results from a Delphi survey implemented by the ILO and the European Commission*. Retrieved on 02/12/2014 from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_105023.pdf
- International Organization for Migration, Austrian Federal Ministry of the Interior. (2006). *Resource Book for law enforcement officers on good practices in combating child trafficking, prepared within the framework of the aegis 2005 project “comprehensive training for law enforcement authorities responsible for trafficking in children/minors*. Vienna: IOM & Austrian federal ministry of the interior (FM.I). Retrieved from <http://www.unhcr.org/4d94852b9.pdf>
- London safeguarding children board. (2011a). *Final monitoring report. Local authority pilots of the London safeguarding trafficked children guidance and toolkit*. London. Retrieved from: file:///C:/Users/corina76/Documents/trafficking_pilots_monitoring_report_feb_2011.pdf
- London safeguarding children board. (2011b). *London safeguarding trafficked children guidance*. London. Retrieved from: <http://www.londonscb.gov.uk/trafficking/>

- Schauer, E., & Wheaton, E. (2006). Sex trafficking into the United States: a literature review. *Criminal Justice Review*, 31(1), 1–24.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2009). *Global report on trafficking in persons*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2008). *Toolkit to combat trafficking in persons. Global programme against trafficking in human beings*. New York: United Nations. Retrieved from: https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Toolkit-files/07-89375_Ebook%5B1%5D.pdf
- Χατζηνικολάου, Κ., Γυφτοπούλου, Α., Παππά, Β., Ροϊνιώτη, Ε., & Νικολαΐδης, Γ. (2015). *Οδηγός για την ανίχνευση ανήλικων θυμάτων εμπορίας ανθρώπων: Εγχειρίδιο χρήσης του εργαλείου SESN*. Αθήνα: Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού.
- Zero to Three (2014). *Σύστημα διαγνωστικής ταξινόμησης ψυχικής υγείας και αναπτυξιακών διαταραχών της βρεφικής και νηπιακής ηλικίας – DC:0-3R*. (Κ. Χατζηνικολάου & Β. Καρβέλη, επιμ. & μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις GEMA.